

Eesti Välispoliitilised eelistused

Andres Tarand (RiTo 1), Riigikogu väliskomisjoni esimees, Mõõdukad

Alustagem üldisemast. Need on olemuslikud asjaolud, mis määravad Eesti arengu praeguses ja ettenähtava mõne aastakümne tuleviku-maailmas niipalju, kui ettenägelikkus võimalik on. Lähtume ühest protsessist – globaliseerumine – ning kolmest staatusest: rahvusriik, väikeriik, piiririik. Siinkohal on võimalik vaid nende mõistete suure mahu markeerimine, mitte ammendav käsitlus.

Kuigi globaliseerumist vaadeldakse tihti ainult majanduslikust aspektist, on tegemist ilmselgelt palju laiemaga. Selle protsessi arengu eeldusteks on olnud muuhulgas nii linnastumine kui transpordi- ja teabetehnika kiirenev areng. Aga ka tööstusliku ajajärgu ebasoovitud tagajärjed koos ülemaailmse ökokatastroofi võimalikkuse tunnetamisega on globaliseerumise üks osa. See on maailmajagudeks, rassideks ja rahvasteks jagatud käsitlust Maast asendamas vaatepunktiga, mille järgi meie planeet kujutab endast tervikorganismi, kus ühe piirkonna hädad kanduvad tüsistustena hõlpsasti mujale üle.

On pikemata selge, et paratamatu ning kiirenev globaliseerumine on mitmes punktis vastuolus rahvusriigi ideega, mida maailmajagude järgi rakendati kõige enam lõppeva sajandi Euroopas. Maailmasõdade vahel tekkinud iseseisvad riigid Soomest Balkanini kaotasid (peale Soome) suveräänsuse taas ligi pooleks sajandiks ning alates 1989. aastast on rahvusriigi idee neis jälle üks juhtivatest. Seda samal ajal Euroopa integratsiooniga – Euroopa Liidu laienemisega – mida enamik nimetatud riikidest on pidanud oma kiireloomuliseks välispoliitiliseks ülesandeks.

Selle organisatsiooni ametlikeks kandidaatideks kuulutati EL Helsingi tippkohtumisel 10. detsembril 1999 veel viis selle võõndi riiki. Kandidaatriikides läbiviidavate keerukate majandusreformide ning demokraatlike institutsioonide loomise taustal seisneb üks vastuolu selles, et integreerumisest tulenev osaline suveräänsuse loovutamine toimub enne, kui kogu ühiskonna küpsus selleks on küllaldane.

Eestis võib küsimus olla püstitatud isegi teravamalt, kuna rahvaarvu järgi oleme senistest kandidaatriikidest kõige väiksem (välja arvatud saareriigid Küpros ja Malta) ning koos Lätiga kaotanud põhirahvuse osatähtsusest kõige enam. Tavaliselt väikeriigi defineerimiseks kasutatava rahvaarvu põhjal ei kuulu me viisikjaotuses ÜRO liikmesriikide seas küll viimasesse, kõige väiksemate gruppi, kuid vähendades statistilist varieeruvust hiiglaste (üle saja miljoni) ning kääbuste (alla saja tuhande) kõrvaldamisega, saame maailma ning väga sobivalt Euroopa jaoks kolme keskmise klassi piirideks 4 ja 25 miljonit elanikku. Ilmselt ei vaja väide, et Eesti on väikeriik sellise statistilise täpsusega tõestust, kuid meiega sama rühma riikide loend (Albaania, Iirimaa, Island, Küpros, Leedu, Läti, Makedoonia, Malta, Sloveenia) tõestab, et enamik neist on näidanud küllaldast elujõudu ning peatset EL küpsust.

Globaliseerumise ning EL-ga ühinemise unifitseerivad tendentsid on kindlasti ka Eestis asjaliku analüüsi aine, kuid seni ei ole vastava analüüsi vähesus olnud takistuseks poliitilistele parteidele ega avalikule arvamusele pidada EL-ga liitumist välispoliitiliseks

prioriteediks. (Tõsi, üks erakond püüab oma vastalisust taas demonstreerida, kuid see on vaadeldav kui kunstlik hingamine partei ellujäämiseks). Lisaks eelpoolsetele kategooriatele seletub valitsev üksmeel asjaoluga, et Eesti on ka piiririik. Eestis nüüd laiemalt tuntuks saanud Samuel P. Huntingtoni ühe tsivilisatsioonidevahelise piiri kokkulangemine meie idapiiriga valmistab meie värskes iseseisvuses muidugi mõnu kui märk meie kuulumisest Läände, mida, tõsi küll, saab mujaltki teada. Olen varem osutanud, et samasse on tsivilisatsioonidevahelise piiri vedanud ka Ellesworth Huntington oma 1915. a esmatrükis ilmunud raamatus "Climate and Civilization". Esimesel on klassifitseerimise alus (indikaator) religioon, teisel kliimaatiline energia. Mõlemaid indikaatoreid võib pidada liiga kitsaks, kuid nende ülesanne ongi keerulist lihtsustades põhiline välja tuua. Kui eeldame, et religioon esindab olulist osa vaimukultuuri kujunemisel ning kliimaga kohanemine olulist osa materiaalse kultuuri kujunemisel ja mille omavahelist seost ei ole mõtet kahtluse alla panna, siis ei sunni nimetatud piiride kokkulangemine imestama.

Oluline on märkida veel kaht tööka. Esiteks on kaardile tõmmatud piirid täpselt fikseeritud, tegelikult piirid aga paigal ei püsi, ei aja- ega loodusloos. Eesti puhul on piir lääne ja ida vahel kulgenud sel sajandil umbes 400 km ulatuses, Kesk-Euroopas pikemalt. Statistika terminites võib seda nimetada hajumisribaks. Selles asuvatel riikidel on poliitilised valikud tõepoolest esitatavad küsimusega: kummal pool piiri? Teiseks ei pea piir olema igas mõttes läbilaskmatu nagu seda kujutab pidev joon kaardil, vaid võib olla ka katkendjoon. Heaks eeskujuks looduses on ökosüsteemide vaheline piiriala (ökoton), kus elustik on rikkam, biodiversiteet suurem. See tähendab, et võib uskuda globaliseerumisest tingitud läbilaskvaid piire vastastikuse kasu nimel, nii nagu seda kaubanduses ürgammu on tunnetatud. Tänapäeva eeltingimuseks, vastupidi inimkonna ajaloole, on muidugi loobumine tahtmisest oma territooriumi naabrite arvelt üha laiendada. Ja see tähendab, et ei pea uskuma tingimata S. Huntingtoni spenglerlikku järeldust tsivilisatsioonide vältimatust kokkupõrkest. See võimalus oleks tõenäoliselt totaalne tuumasõda, mida kaheksakümnendatel aastatel rikkalikult illustreeriti nii otseste tagajärgede kui atmosfääri põhjaliku segikeeramise tulemit. Seega Jumalate Hämarus nii suurtele kui väikestele riikidele.

Piltlikult öeldes on välispoliitilised sihised Eestis nagu optimeerimisülesanne nelinurgas (nurkadeks globaliseerumine, rahvusriik, väikeriik ja piiririik) ning külgedeks ja diagonaalideks tõmbuvad-tõukuvad jõujooned (poolt- ja vastuargumendid) nende vahel. Kaks eelistust on Eesti välispoliitikas enam-vähem üksmeelselt kokku lepitud. Need on liikmelisus Euroopa Liidus ja NATO-s. Soovides oma identiteedi arengut rahvusriigis väike- ja piiririigina, ei paku praegune maailm meile muid võimalusi. Siinjuures on praktiliselt kergemini saavutatav EL liikmeks olek meile laialdasemate mõjudega kui raskemini saavutatav kuulumine NATO-sse (välja arvatud muidugi otsesed relvastatud konfliktid, mida NATO-sse kuulumine ära hoiab või siis läheb allavett kõik). EL oma uuenenud kujul ei mõjuta ainult majandust, vaid ka poliitikat ning kultuuri. Globaliseeruv maailmas tähendab valik seda, et teatud ohvrite hinnaga oleme siiski sama tsivilisatsiooni liige ning tagame võimalikest parimal viisil demokraatia arengu. Euroopa Liit on oma põhilise poliitilise idee järgi rahvusriikide ühendus, kus pideva sõdimise negatiivne kogemus ajaloost on juhtinud koostöö teele. Muud mandrid töötavad pigem nagu rahvaste sulatusahjud või jätkavad veriseid konflikte nagu Aafrikas. Alles tähtsuselt järgmisel tasandil toimivad Euroopas

rahvuslike ja regionaalsete huvide tekitatud majanduspoliitilised vaidlused ning aeganõudvad protsessid nende lahendamiseks. Liikmelisus annab võimaluse nendes kaasa rääkida ja mitte ainult seadusi harmoniseerida ning norme üle võtta nagu liikmeks taotledes. Eesti ei hakka kunagi üksinda EL-s ilma tegema, kuid teiselt poolt oleme väikest rahvaarvu silmas pidades EL hääletussüsteemis üle esindatud, see tähendab, et Eesti elaniku kohta on meie hääle erikaal suurem.

Eestis ei ole kokku lepitud kolmandat välispoliitilist eelistust. Pakun selleks Läänemere regionaalse koostöö ja seda mitte ainult "geograafiliste tõsiasjade tunnistamisena" nagu K. Paasikivi tavatses öelda. Geograafiliselt seob regioon meid Kesk-Euroopasse kuuluvate suurriikide Saksamaa ja Poolaga, Põhjala riikidega, Läti ja Leeduga ning Venemaa Peterburi piirkonnaga. Möödunud aastal soomlaste poolt käiku lastud põhjadimensioon kattub Läänemere regiooniga suures osas. Oleme juba lõiganud kasu sellest, et Põhjala riigid on olnud meie advokaadi osas Eesti ja EL suhetes ning arvestades meie väga vähest tuntust Vahemere äärses Euroopas, vajame nende seda rolli veelgi. Ka Baltimaade ELi kuuludes jääb regioonile oma mõte, sest aeg-ajalt vastandub see majandushuvidest ning mõnevõrra erinevast mentaliteedist tingituna Vahemeremaadele. Rühmitumine töötab niisiis häälekõvendajana, kuigi rühmad ise ei ole igas küsimuses sama koosseisuga.

Ka suhetes Venemaaga võib osutada regionaalne tasand edukamaks otsesuhetest Moskvaga, kuigi see viimast täielikult ei asenda. Lähiaastatel ei näi realistlik uskuda, et Moskva loobub sisuliselt oma "lähivälismaa" kontseptsioonist. Sellest järeldub, et Eesti riigi väärtus Moskva silmis on klassi jagu madalam kui näiteks Soomel või Rootsil. Venemaa kui terviku säilitamiseks peaks tal olema kasulikum anda Vene regioonidele senisest märksa suurem välismajanduslik iseseisvus ning Venemaa peaks lõpetama poliitilised majandussanktsioonid naabrite suhtes. Sellisel juhul hakkaks toimima ka eelpool mainitud läbilaskev piir, mille saavutamine näib praegu regionaalses koostöös hõlpsam kui bilateraalselt. 1999. a juunikuine Karaganovi aruanne tunnistab Eesti EL-i astumise Venemaale majanduslikult kasulikuks, kuid klausliga, et Venemaa peab enne liitumist saavutama olulise osa Eesti majanduses.

Otseselt kaitsepoliitikas kujutab Läänemere regioon endast parajat pähkliit. Kuna USA juhtivas osas nii praeguses kui ka tuleviku NATO-s ei ole põhjust kahelda, siis meie võimalused on määratud eeskätt sisepoliitilistest arengutest Ameerika Ühendriikides ning Venemaal ning neist tulenevatest USA-Venemaa suhetest. Teine asjaolu selgub, kui vaadata regioonile kindrali pilguga. Baltikumi kuulumine Põhja-Atlandi pakti tähendaks kaardil NATO hoburauda ümber Rootsi ja Soome, s.o kaitsepoliitiliselt meile mitte kõige arukamat lahendit. Eestil ei ole erilisi võimalusi nende sõbralike naaberriikide seisukohti muuta, pealegi kui need tuginevad aastakümnete pikkustele Soome traditsioonidele idapoliitikas ning pikale neutraliteedile Rootsis. Nagu näitab Max Jakobson oma raamatus "Finland in the New Europe", on Soome ja Rootsi valik selles, kas Euroatlantilise kaitsestruktuuri ning Venemaa vahelistes suhetes aktiivselt kaasa rääkida või jääda üle pea tehtavate otsuste kartusesse. Praegu reorganiseeritav kaitseorganisatsioon Lääne-Euroopa Unioon (WEU), mis on otsustatud muuta EL organisatsiooniks, peegeldab praegusi kaitseüsteemi transformatsiooni raskusi suurepäraselt. Kümne ka NATO-sse kuuluva põhiliikme kõrval on

riigid, kes kuuluvad Euroopa Liitu, aga mitte NATO-sse; riigid, kes kuuluvad NATO-sse ja mitte EL-i; liitunud partnerid, kes ei kuulu veel kummassegi, kuid on EL kandidaadid; riigid, kes pole ka kandidaadid ning lisaks juurde kutsutud Venemaa, kes NATO laienemisele viimase võimaluseni püüab vastu seista. Kõik need asjaolud mõjutavad meie liitumise ajagraafikut.

Kasutatud kirjandus

Huntington, E. (1933) Civilization and Climate. Yale University Press.

Huntington, S. P. (1996) The Clash of Civilization and the Remaking of World Order. Simon&Shuster.

Jakobson, M. (1998) Finland in the New Europe. The Washington Papers/175. Praeger.